

KERTINĖ
PARAŠTĖLietuva — „renesansas“
ir šešėliai

Yra šalis Europoje, kur klesti kultura, kur vyrai kaip dievačiai, o moterų kojos stebuklingos. Anot amerikiečių žurnalistės Suzan Mazur, šalis ta Lietuva vadinasi...

New York'o dienraščio *Newsday* liepos 6 dieną išspausdintame straipsnyje Mazur rašo, kad Lietuva, Latvija ir Estija išgyvena naują invaziją. Tu šalių vadovams rūpestį tebekeilia nepranykusi Rusijos grėsmė, tačiau žurnalistė kalba apie kitą invaziją — NATO, JAV Federalinio tyrimų biuro ir Hollywood'o antplūdį. Ji birželio mėnesį pabuvojo Lietuvoje ir baigia gaminti dokumentinį filmą apie Baltijos valstybes.

Vilniuje amerikiečių žurnalistė susitiko su dabar ten sukamo amerikiečių seriale „Robin Hood“ režisieriumi ir pagrindiniais aktoriais. „Kodėl filmuojate Lietuvą?“ paklausė ji. Nes čia žmonės „nuostabaus sudėjimo“, šalis „permirkusi kultura“, ir lito-dolerio santykis labai palankus užsienio filmų gamintojams — pareiškė seriale žvaigždė Matthew Porretta. „Ir“, nusiuko jis, „jautienos ir alaus čia iki valios“.

Dabartinis Vilnius autoriui priminė „Hollywood'o fantaziją“ ar „suvešėjusį renesansą“. Miesto gatvės spragsi energija. Žurnalistės akys ypač ganėniškai prašmatniuoją, madinguoju Vilniaus jaunimu: dievaiti stoto kavalieriais, kurie stebilija ir trumpais sijonėliais tepridengtas merginų kojas.

Pasak autorės, Lietuva yra labai apsišvietusi — ne visai 4 milijonų šalyje 4 tūkstančiai pasipuošę daktaratais. Jie esą vadovauja bankams, tarptautinių bendrovių skyriams, tarptautinai valdžiai ar dėsto Vilniaus universitete. Kaime vaiz-

das esąs blogesnis — išvedus sovietinę žemės ūkio techniką, pagausėjusi žemdirbių savizudystė. Tačiau didžiausias iššūkis Baltijos šalims yra „valstybės kurimas“ — asmeniškų atsakomybės įdiegimas.

Baltijos šalyse amerikiečių žurnalistė pastebėjo ir suvešėjusį nusikalstamumą bei vis plintantį tarptautinių nusikaltėlių organizacijų isiskverbimą. Buvęs Lietuvos prokuroras Artūras Paulauskas pargarsėjęs kovodamas prieš Kauno mafiją. Jis tvirtina, jog Lietuvą paraližuoja jos vidinė „penktoji kolona“, nuo sovietinių laikų nepasikeitusi biurokratija. Jis noris reformuoti policiją ir sutriuškinti Kauno mafiją.

Visa tai i Lietuvą „pačiu laiku“ atvedė amerikiečių FBI. Šis biuras padeda vietiniams organams kovoti su automobilių vagystėmis, pinigų „plovimu“, narkotikų prekyba ir panašiais pasaulinio masto nusikaltimais.

Žurnalistė mano, kad Baltijos šalių kelias bus nelengvas. Kai kurių žmonių nuomone, tų valstybių finansinės sistemos subyrės. Daugelis nori, kad būtų atstatytas skandinavisko pobūdžio „saugumo tinklas“ (okiškai itin pažeidžiamiems piliečiams apsaugoti). Buvęs britų karo atašė Maskvoje šaltojo karo metu David Holiday, dabar nusėdęs Lietuvoje kaip verslininkas, mato „daug žadancią“ ateitį — atėjus naujai kartai, Lietuva ekonomiškai pralenksianti daugelį Vakarų šalių, nes jos geopolitinė padėtis pavydėtina — ji prie durų į Rusiją ir turi neužšalantį uostą, kuris žvelgia į Skandinaviją ir Europą.

(LER)

Knygos praeitis
ir dabartis

MARCELIJUS MARTINAITIS

„Knigiales pacias byla Letuvinikump ir Zemaiciump“ — šie Martyno Mažvydo *Katekizmo* eilutėsiosios prakalbos žodžiai naujausioje Lietuvos istorijoje buvo pranašiški. Tarsi pati lietuviškai kalbanti, mokanti, baranti, ugdanti knyga kelis šimtus metų buvo ta institucija, kuri kituose kraštuose atstoją universitetą, mokyklą, įvairios įstaigos ir draugijos. Buvo laikai, kai pusiau slapta ar slapta lietuviškai kalbėjo tik knyga, tad ir telkėsi lietuviai ją skaitydami, dainuodami, giedodami, be galo pasitikėdami raštu, spausdintu žodžiu, neretai jį laikydami šventenybe. Turėdamas mintyse praejusio amžiaus spaudos draudimą bei tautinį atgimimą, Czesław Miłosz yra rašęs, jog Lietuva atsirado iš skaitymo.

Eilutuoju prakalboje tarsi pati knyga kreipiasi į savo pirmuosius skaitytojus: „...imkiet mani ir skaitikiet ir taiti skaitidami permanikiet“... Toks balso suteikimas knygai reiškė fenomenalų perversmą samonėje bei tautos gyvenime, prilygstant valstybės atsiradimui, karaliaus karūnavimui, gyvenimą pakeitusiems įvykiams bei didiesiems atradimams, priimant naują tikėjimą. Tad Mažvydas siūlo „permanyti“ visai naują dalyką — skaitymą, kuris iš kiekvieno reikalauja jau ir asmeninio apsisprendimo, santykio su Dievo kūriniais.

Su šia knyga sakytojas atsisikiria nuo bendruomenės, tiesioginio sakymo. Kreipdamasis į asmenį, i skaitantį, Mažvydas aukščiausius įgaliojimus skleidžia „šitą mokslą“ suteikia spausdintam žodžiui. Tuo tarpu jis pats tarsi pasilieka pirmosios knygos šešėlyje, praleisdamas ją pirmą savęs, o savo žodžių autorystę užsifruodamas akrostichu. Tokiu būdu simboliškai išnykdamas, išsiskaidydamas

* Kalba, pasakyta Lietuvos Mokslo akademijos surengtoje Martyno Mažvydo dienoje Vilniuje šių metų gegužės 13 dieną.

tekste, savo valią, jos veikmę tarsi perkėlė į knygą, spausdintą lietuviškai žodį, panašiai kaip susiliejamą su aukščiausiomis dieviškomis galiomis.

Galima sakyti, jog su Mažvydo *Katekizmu* i lietuvių mitologiją įvesdintas naujas kultūrinis herojus — knyga, kuri buvo garbinama, dedamos jai aukos, i ją kreipiamasi sunkiausiomis valandomis, ieškoma joje paguodos, užtarimo, išminties, nuodėmių atleidimo, panašiai kaip prie aukurų, šventose giraitėse, prie altorių. Atrodė, kad su ja ir per ją reikėsi arba turėjo reikėti aukštesnė valia, lyg ji būtų šventesnė, doresnė, gražesnė, amžinesnė negu nuolat prislėgtas vargo žmogus. Tad ir skaitymas reikė šventumą, dvasinį veiksmą. Skaitymas, kaip veiksmas, yra gražus.

Tai ir numatė prakalboje Martynas Mažvydas, skaitymą prilygindamas tikėjimui, vienatinio Dievo išpažinimui ir aukščiausiam bendravimui su Jėzumi Kristumi: žmogus prie Dievą su knyga atsiduria vienas.

Giesmynas, elementorius, maldaknygė, įvairūs patarimai ir pamokymai ilgai buvo didžiausių vertybių sąrašas, kaip ir gyvybės tęsimas, žemė, duona... Su knyga lietuviai atrado savo amžinybę, eschatologinį bei istorinį, iš praeities i ateitį tekančią laiką ir traukėsi iš uždaro, savyje grimztančio būties.

Dėl tokių išjautimų knyga, spausdintas žodis beveik iki šio amžiaus pradžios nebuvo literatūra iprasta šiuolaikine prasme, o kažkas visai kita, nepakartojama dabar ir galbūt niekada. Taip reikėsi skaitymo fenomenas, kuris kartais būdavo stipresnis ir prasmingesnis už pačius pirmųjų raštininkų ir eilutuoju tekstus, kuriuose šandien užsimušdami ieškome savo literatūros, jos ištakų, pirmųjų daigų, visa tai vadinami raštija. O juk grozinė lietuvių literatūra mūsų pačių atrasta gal tik prieš šimtą metų. Net ir Kristijono Donelaičio *Metai* ne taip seniai perskaityti kaip žymiausias lietuvių literatūros kūrinys, iškylus kitokioms, meninėms teksto įžvalgoms.

Dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių, nesant beveik jokio viešo gyvenimo bei legalios lietuviškos visuomenės, knyga tautoje atliko ryšininės, vienytojos vaidmenį. Tenka tik stebėtis, kaip raštas, spausdintas žodis sugebėjo įgyti tokių galių be profesorių, universitetų katedrų, mokyklų, be aristokratinio bei intelektualinio elito, beveik be inteligentijos, be knygynų, bibliotekų ir net be savo krašto leidyklų. Knyga plito mažaraščių knygnešių nešiojama ir tokių pačių mažaraščių arba nutaustančių lietuvių skaitoma. Dėl rašto, kaip ir ginant savo kraštą, savo žemę ir laisvę, buvo einama i kalėjimus, tremtį, neretai rizikuojama viskuo. Skaitymu, raštu, knyga priešintis ilgiau ir pastoviau, nei imant i rankas sukilėlio

Konstantinas Bogdanas

Martynas Mažvydas, 1978
Bronza, h 43 (Vilniaus universitetas)

dalgi, deglą ar šautuvą. Visus tautos slopintojus labiausiai gąsdino lietuvių skaitymas.

Suprantama, kodėl lietuvių knyga patyrė kraupiausią naikinimą ir persekiojimą, beveik nesuprantamą kultūringoms pasaulio tautoms. Kai čia kas nors būdavo daroma su žmonėmis ir žeme, buvo daroma ir su knyga, bandant užgniaužti lietuvišką raštą, keisti kalbos genetinį kodą, kad tautoje neliktų tradicinių, jos žmones vienijančių saitų.

Maišant žmones ir kalbas, keičiantis valdžioms ir okupacijoms, lietuviška knyga niekur nėra ilgiau išbuvusi toje pačioje vietoje, kad prisiklėstų Valančius arba Maironis, ištiesęs ranką, ją paimitų nuo tos pačios lentynos, kur ji buvo padėta prieš šimtą ar daugiau metų. Net ir mūsų akys kelis kartus zuvo bibliotekos, buvo ištaisytos mūsų pačių lentynos. Knyga degė kartu su žmonėmis, sodybomis, bibliotekomis, buvo nuolat kilnojama iš vietos i vietą, slapstoma palėpėse, kartu su turtu užkasama žemėje, areštuojama, uždaroma saugyklų kalėjimuose, tremiama, teisiamą — kaip ir jos skaitytojas.

Kažin, kur kitur taip yra susieta žmogaus likimo ir knygos istorija, kaip Lietuvoje? Tai jau beveik giminytė, kraujo ryšiai. Pagaliau šiame amžiuje mus ištiko knygų perteklius, užgriuvo įvairiausia literatūra, pajėgus skaitymas ir skaitymo tikslai. Tačiau netikėtai pirmą kartą mūsų istorijoje nusikalto lietuviška knyga, t.y. knygos, kurios išdavė, įdavė, šmeižė kitas knygas, melavo, stėjo tarnauti okupantui. Pasirodė knygų-žudikė, persekiotoja, išniekintoja. Nuo tokių knygų ir

spaudinių lužo bibliotekų ir knygynų lentynos, negailima buvo laiko ir lėšų visokiais būdais jas brukant skaityti, mokytis atmintinai, deklamuoti, šlokinimą ir persekiojimą, beveik nesuprantamą kultūringoms pasaulio tautoms. Kai čia kas nors būdavo daroma su žmonėmis ir žeme, buvo daroma ir su knyga, bandant užgniaužti lietuvišką raštą, keisti kalbos genetinį kodą, kad tautoje neliktų tradicinių, jos žmones vienijančių saitų.

Maišant žmones ir kalbas, keičiantis valdžioms ir okupacijoms, lietuviška knyga niekur nėra ilgiau išbuvusi toje pačioje vietoje, kad prisiklėstų Valančius arba Maironis, ištiesęs ranką, ją paimitų nuo tos pačios lentynos, kur ji buvo padėta prieš šimtą ar daugiau metų. Net ir mūsų akys kelis kartus zuvo bibliotekos, buvo ištaisytos mūsų pačių lentynos. Knyga degė kartu su žmonėmis, sodybomis, bibliotekomis, buvo nuolat kilnojama iš vietos i vietą, slapstoma palėpėse, kartu su turtu užkasama žemėje, areštuojama, uždaroma saugyklų kalėjimuose, tremiama, teisiamą — kaip ir jos skaitytojas.

Savotiškai sankalbiu neseniai vėl tapo knyga, tekstas, išsaugoti seni leidiniai, ne vienas šiuolaikinis rašytojo kūrinys, t.y. kūryba ir skaitymas, kas tai suprato, tapo tam tikra laikysena ir pasisakymu. Iš visų gaminių, prekių, daiktų bene didžiausią pasitikėjimą vis dėlto išsaugojo knyga, nes ji buvo ir istorinė atmintis, ir pamokos vaikams, ir tiesos pasiūlymas, ir protestas, ir sankalbis, ir sunkiai užgniaužiama, iki galo neįveikta kalbinė erdvė, vėl lietuviška knyga, išliko, išpažintys. Nors galbūt nedaug, bet tokių buvo. Tad tos knygos būriuosios atokiau nuo tų, kurias paliko net ir tie, kurias jie buvo pasirašę vardu ir pavarde, nes jose bus ieškoma išdavysčių ir melo šaknų. Galų gale knygos nieko nepaslepia, net ir tos, kurių išsivadėję jų autoriai.

Knygose, kurios išsaugojo lietuviško rašto garbę, šiandien daug kas gali atrodyti naivu, ypač žvelgiant iš naujo Vakarų kultūros galandamų protu ir skonių, pasitelkiant modernias teksto įžvalgas. O juk tokie būna kalinių laišškai i laisvę su nutylėjimais, apsimetu naivumu, ironija, užslėpta, vingiuota kalba, pasityčiojant iš savo prižiūrėtojų. Tas raštas buvo sukuręs savo unikalią stilių, kurį reikia „permanyti“.

Ir vėl galima sakyti, jog skaitymas kartais buvo stipresnis už tekstus. O juk tekstus, knygas, kuriuos gelbsti nuo užmaršties ne vien kūrejo talentas, bet, kaip sakiau, ir skaitymas, kas jis yra gyvenimas, žmogaus likimas, giminytės ryšys. Ir vėl knygų skaitymas Lietuvoje buvo istorinis, o istorija, kaip žinia, turi atmintį, tad nemažai literatūros bus išgelbėta nuo užmaršties.

Tokia būtų viena lietuviškos knygos naujausios istorijos atšaka. Kita atšaka — visa tai, kas buvo rašyta, spausdinta, lietuviškai skaityta visuose pasaulio žemynuose, išskyrus gal tik Afriką. Štai jau keleri metai, kai iš visur kartu su išeiviais, tremtiniais i Lietuvą renkasi ir lietuviškos knygos, glaudžiasi prie klasikos ir prie savam krašte neseniai parašytų kūrinių. Baigėsi pusė amžiaus užtrukusi knygų tremtis. Lietuviška knyga išliko, įgydama naujų bruožų ir reikšmių ne vien savo žemėje, bet pasaulyje ir pasaulyje, kuriam ji nėra svetima, atlaikė dar vieną išbandymą — tremtį, egzilę, diasporą — kitų kultūrų apsupty ir įtakas.

(Nukelta i 2 psl.)

Šiame numeryje:

Lietuvos įvaizdis Vakaruose • Mūsų tauta ir knyga • Martyno Mažvydo diena Lietuvos mokslų akademijoje • Los Angeles Dramos sambūris Lietuvoje • Ironija ir išpažintis lietuvių poezijoje • Poezijos pavasario dalyviai: Marius Burokas, Ričardas Šileika, Sigitas Birgelis, Tom Transtroemer

Is New York'o „Newsday“: „Nauja invazija i Baltijos šalį — NATO, FBI ir Hollywood“.

Martyno Mažvydo diena Lietuvos mokslų akademijoje

ALGIMANTAS ANTANAS
NAUJOKAITIS

Gegužės viduryje Lietuvos mokslų akademijoje, Vilniuje, buvo surengta Martyno Mažvydo diena, skirta Pirmosios lietuviškos knygos metams. Pagrindiniame pranešime Mokslų akademijos narys, Pirmosios lietuviškos knygos minėjimo valstybinės komisijos sekretorius profesorius dr. Domas Kaunas pažymėjo, kad Mažvydo *Katekizmo* sukaktis tapo kur kas reikšmingesniu įvykiu, negu tikėtasi. Jo mastas ir turinys peržengė Lietuvos ribas ir maloniai nustebino, paskatino susimąstyti. Suvokti šio įvykio esmę dvidešimtojo ir dvidešimt pirmojo amžiaus sąvartojose aktualu ne vien lietuviams, bet ir Baltijos šalių tautoms, kurių istorinė patirtis, kultūros tradicijos ir gyvenama yra daug kuo panašios.

Profesorius Kaunas, apžvelgęs jubiliejinį renginį Lietuvoje, pažymėjo, kad lietuviškos knygos vardas ir žodis girdimas bei gerbiamas ir užsienio šalyse. Pirmosios lietuviškos knygos sukaktis įrašyta UNESCO žymiausių pasaulio tautų datų kalendoriuje. Lietuviškai knygos ir kalbai skirtos konferencijos vyko Vokietijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Estijoje, dar ši pavasari ir JAV. Kadangi Mažvydo metai dar tik įpusėjo, dvi tarptautinės mokslinės konferencijos — baltistų ir knygotyrininkų — rudenį vyks Lietuvoje. Mes vertiname liuanistikai nusipelnusius mokslininkus — gyvenančius čia ir išvykioje, o taip pat užsieniečius, pasakė dr. Kaunas, pridurdamas, kad kartu su lietuviams mokslininkais vyriausybės įsteigtą Martyno Mažvydo premiją šiemet laimėjo vokiečių kalbininkas John D. Range.

Profesorius Kaunas taip pat pažymėjo, kad lietuviškos kny-

Martyno Mažvydo skulptūra jo vardo Lietuvos valstybinėje bibliotekoje, Vilniuje. Šalia jos — Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijos choras.

Arnoldo Baryso nuotrauka

gos sukaktį kūrybingai panaudoja Lietuvos ambasados, paguodamos mūsų kultūrą kitose šalyse. Tiesa, Lietuviškos knygos 450 metų sukakties minėjimo valstybinei komisijai apie šį įvykį reikėjo ne kartą priminti Lietuvos Užsienio reikalų ministerijai, kartais net primygtinai, parūpinti renginiams skirtų lėšų, pranešėjų, menininkų, vaizdinės medžiagos. Jei neapsirinku, sakė profesorius Kaunas, ambasadų renginiai šiandien aprėpia daugiau kaip 20 užsienio šalių. Jų geografija, atrodo, dar plėsis, ir tai nėra atsitiktinis reiškinys. Šis lietuvių kultūros įvykis yra geras pretekstas susiburti įvairių interesų užsienio šalių mokslininkams ir menininkams, politikams ir visuomenininkams bei aptarti lietuviškąsias arba baltiškas aktualijas. Jų turinį taip pat įtaigauja užsienio lietu-

vių bendruomenės, panaudodamos Pirmosios lietuviškos knygos sukaktį tautiečių telkimui, kultūrinį, ekonominį, o kartais ir politinių ryšių su tėvyne stiprinimui. Pasak Kauno turėtų kryptingiausiai ir verčiausiai dirba JAV Lietuvių Bendruomenė, parengusi Lietuvos ir išsivijus kompleksinę bendradarbiavimo programą „Integrali tauta“. Jos vykdytojai numatė Lietuviškos knygos metus JAV lietuvių gyvenvietėse pažymėti savo ir iš Lietuvos kviestų mokslininkų paskaitomis, koncertais, parodomis, pirmosios JAV lietuviškos knygos — Mykolo Tvarausko parengto žodyno (1875) faksimiliniu leidimu. Be to, tikimasi suaktyvinti išsivijusių knygų ir archyvų siuntimą į Lietuvą.

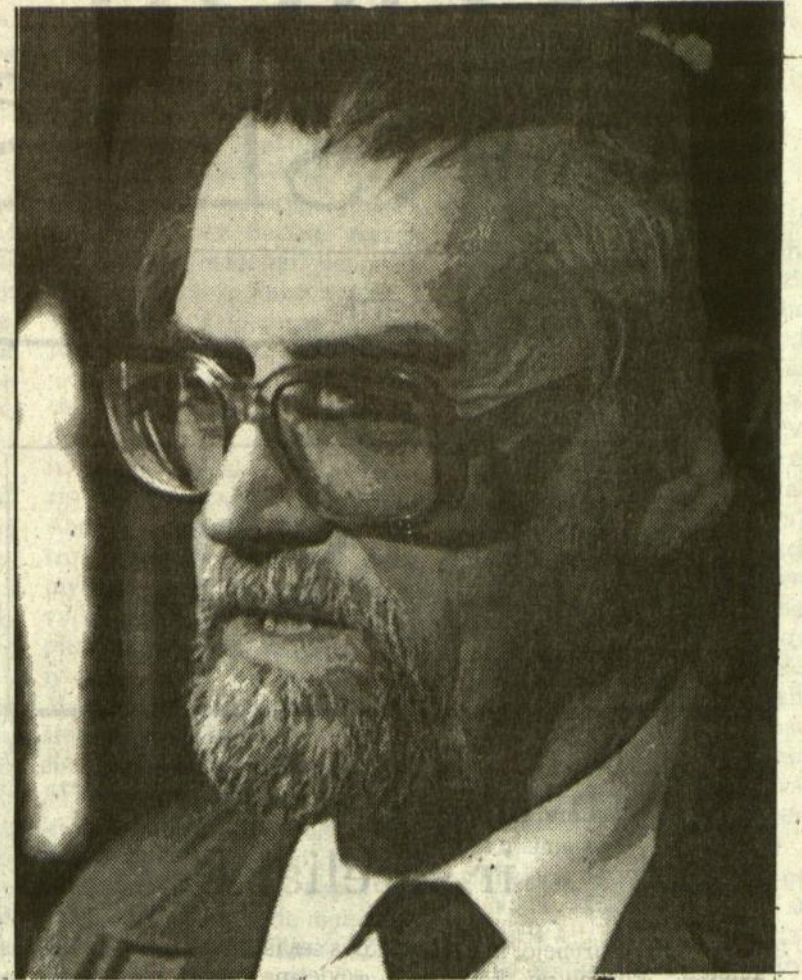
Nemaža renginių ruošia Vokietijos lietuvių bendruomenė,

ningrade, bet grįžęs namo tai pamiršta ir net reiškia teritorines pretenzijas Lietuvai. Rusijos ambasada Vilniuje bando švelninti įtampą. Ir taip metų metus.

Valstybinė komisija vengia bet kokios konfrontacijos, tačiau istorijos perrašyti nerekomenduoja. Mes niekada, nei šiandien, nei ateityje neužmiršime, kad žemėje tarp Nemuno ir Prėgliaus šimtmečiais gyveno ir gyvena nemaža lietuvių tautos dalis, kad Karaliaučiaus universitetas buvo žymiausias liuanistikos židinys, o jo pirmieji profesoriai — lietuviai, kad čia pasirodė ne tik pirmoji lietuviška knyga, bet ir pirmoji lietuvių kalbos gramatika, lietuvių kalba buvo išspausdinta pirmoji Biblija, grožinės literatūros kūrinys, laikraštis, kalendorius ir daugelis kitų mokslo ir dvasios augimui svarbių veikalų. Tikime, sakė profesorius Kaunas, kad sunkumus ir nesutarimus galima įveikti. Kaliningrado srities problema turėtų būti sprendžiama bendromis Europos valstybių ir tautų pastangomis.

Martyno Mažvydo dienoje pranešimą apie Pirmosios lietuviškos knygos ir jos autoriaus vietą lietuvių kalbotyroje skaitė profesorius Algirdas Sabaliauskas. Apie lietuviškos knygos platinimą, mūsų knygnešio vaidmenį tautinio atgimimo metu (19-ojo amžiaus pabaigoje, 20-ojo pradžioje) — profesorius Antanas Tyla. O apie knygos ateities sampratą kalbėjo Vilniaus universiteto Bibliotekos direktorius katedros vedėjas Audronė Glosienė.

Žodį apie lietuviškos knygos praeitį ir ateitį tarė poetas, Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros docentas Marcelijus Martinaitis. Šis tekstas spausdinamas išties šiame *Draugo* kultūriniame priedo numerioje.

Marcelijus Martinaitis

Arnoldo Baryso nuotrauka

Knygos praeitis ir dabartis

(Atkelta iš 1 psl.)

Trečią kartą istorijoje lietuviška knyga į savo kraštą grįžo per svetimas žemes. Pirmą kartą Martyno Mažvydo *Katekizmas*, o su juo ir raštas atkeliavo iš Karaliaučiaus, antrą kartą spaudos draudimo metais lietuviški raštai plito iš Mažosios Lietuvos ir Amerikos, trečią kartą, sovietmečiu — jau iš visų keturių pasaulio dalių. Štai dar viena mūsų knygos mitologema: panašiai kaip pranašai turi palikti savo tėvynę, būti iš jos ištremti arba išvyti, kad kada nors sugrįžtų jų darbai ir ištarmės, taip ir mūsų knyga grįžta per nusiaubtą tautos laiką, per svetimas žemes, kartais jau be autorių, po jų mirties, kaip į gimtąsias vietas kas kart grįžta mirusiųjų velės.

O štai knygos reikšmė, vieta, jos vaizdinys bei šifrai kultūroje pastaraisiais metais staigiai ir neatpažįstamai keičiasi. Nėra eilių prie vos pasirodžiusio klasiko ar dabartinio poeto kurinio, iš vakaro niekas nebūdi per naktį prie knygyno durų, kad spėtų užsiprenumeruoti raštus. Knygų yra daug ir beveik tokių, kokių reikia, tik būk gudrus susirasti ir turėk pinigų.

Labai staigiai pasikeitė ir knygos vaizdas. Ji, pasidaziusi visais įmanomais dažais, gundo, vilioja iš knygynų vitrinų ir nuolaukų, savo nugara neretai užstodama klasiką ir šiuolaikinių lietuvių rašytojų kūrinius. Keli šimtai leidyklų, ir leidyklėlių išleidžia kalnus knygų, net neįmanoma suskaičiuoti, kiek jų pasirodo per dieną, savaitę, mėnesį, o tuo labiau jas perskaityti. Tikrai jau nėra nė vieno, kuris perskaitytų visas lietuviškai spausdinamas knygas, jas įstengtų nusipirkti. Knygos tampa preke, jos ne tiek „byla“, kiek pačios girtasi, reklamuojasi, apsinuogina, tarsi paneigdamos tą virpulį, kurį jausdavo mažaraštė tauta, į rankas imdama giesmyną, elementorių, Antaną Baranaušką, Maironį. Tokia gašli, savo trūkumus ar raukšles uždaziusi knyga, kaip ir bet kuri prekė, greit sensta, nusibosta, šalinama iš namų ar išmetama dažnai visiems laikams.

Yra knyga ir yra knygos. Istorija pateikia pavyzdžių, kad ilgiausiai išlieka deginamos knygos, tapdamos *knyga*. Tačiau šiandien tokių nėra ir gal nebūs, nes nesirodo degintojai, o buvusieji — išsislapstė.

Nuo mažens auklėtiems pa-

garbiai žiūrėti į bet kokią knygą, šiandien sunku pripažinti, jog su atgauta laisve baigėsi ir romantinė knygos veikmė, netenka reikšmės kaip kultūros, nekasdieniško jausmų ir proto nuskaidrėjimo ženklas, kai skaitantis žmogus yra nepaprastai gražus. Knygos tampa darbininkėmis, patarėjomis, registratorėmis, žinių saugotojomis, tad silpnėja jų paskirtis reikštis ir išreikšti, telktis ar gintis, su ja ir per jas bendrauti su Martynu Mažvydu, Kristijonu Donelaičiu, Maironiu, Putinu, žmogaus ir Dievo kariniais. Tad sutrinkame, pažinoję savojo spausdinto žodžio tradiciją kaip dvasinės bendrystės reiškinį, tik kultūroje ir per kultūrą aprėpę jo reikšmių ir prasmų arimus.

Tuo tarpu raštas, knyga, kaip ir turi būti, yra integruojama visame valstybės ir visuomenės gyvenime, be galo keičiasi paskildama po įvairias kultūros, mokslo, ugdymo bei valdymo sritis. Tad vis rečiau tenka dirselėti į savo išsaugotą, sunkiai išgytą, kartais slapstytą, nusirašytą *vienintelę knygą*. Griūva hierarchinė rašto sistema; kaip ir visur kitur, taip ir čia įsigali demokratija.

Ypač sustiprėjo ir išryškėjo rašto, spaudinio, knygos informacinė paskirtis. Tapusi ir technine informavimo priemone, ji greit netenka savo vertės, nes informacija genda greičiau negu žuvis. Toks knygos vienadieniškumo ir laikinumo šešėlis krenta ir ant visų kitų leidinių. Šiandien bet koks tekstas, rodos, yra lengvai akuriamas, dauginamas, platinamas. Nereikia, kaip būdavo seniai, pirkti knygos ir ją „saugoti vaikams“, nes tai galėjo būti paskutinis leidinys. Tad tame triukšme kartais sunku išgirsti, ką „byla“ *knyga*, o juo labiau — „permanyti“.

Bet pagaliau mūsų knyga turi savo institucijas: katedras, mokyklas, leidyklas, laisvą spaudą, profesorius, bibliotekas, akademinę aplinką, kuri paprastai apsaugo intelektualinį rašto orumą. Vienos knygos suranka būrius skaitytojų per trumpą laiką ir išlyksta, o kitos — per dešimtmečius ir šimtmečius, nes jos būna susijusios su didžiais visatos, gamtos, tautos gyvenimo ciklais, alsuoja amžinybe kaip visi šventi, per kančią, su didelėmis pastangomis ir įtėkėjimu rašyti tekstai. Tai ir pradėjo Martynas Mažvydas.

Los Angeles Dramos sambūris teatrų festivaliuose Lietuvoje

PETRAS MAŽELIS

Dar nebuvo girdėta ar regėta, kad teatro festivalyje visi dalyvaujantys teatrai vaidintų to paties autoriaus ir tą pačią dramą ar komediją. Bet, va, toks festivalis įvyko 1997 m. gegužės 31 d. ir birželio 1 d. Lietuvoje, Žemaitijos sostinėje, Telsiuose, Žemaitės teatre ir Alkos buities muziejuje. Visi teatrai vaidino žemaičių taip mylimos klasikinės Julijos Žymantienės-Žemaitės komediją „Trys mylimos“. Besiruošiant šiam tokios rūšies festivaliui speliota, ar bus pakankamai žiūrovų — mat žemaičiai šią komediją moka mintinai. Taip, šeši teatrai, bet šeši ir

režisieriai, ir kiekvienas jų kitaip „blūdią“. Čia ir glūdėjo visa paslaptis — mįslė: kaip atrodys Žemaitės „Trys mylimos“ skirtingų režisierių supratimu ar net išdykavimu.

Kadangi šio festivalio pagrindinė mintis kilo Amerikoje, aišku, kad Lietuvos Kultūros ministerija pakvietė ir Los Angeles Dramos sambūrį šiame keistokame, bet istoriškai labai įdomiame festivaly dalyvauti. Taigi mes, sambūriečiai, važiuojame į festivalį ir, žinoma, į svečius. Apsikamšę juodos spalvotos su baltais dažais nudažyta dailininko V. K. Jonyno sukurta Sambūrio emblema, prisikaisioje, kur tik buvo belikę vietos,

su užrašu gana elegantiškų plunksnakočių, rinkomės į Vilniaus oro uostą. Skridome įvairiais laikais: kas iš Kauno, giminių privaišinti, kas iš Londono viešnagės, kas lėkė į Vieną, bet paskutiniai du atskirdome iš Los Angeles gegužės 25 dieną, kada paaiškėjo, kad visi esame Vilniuje. Galvojome gauti vėliausias žinias apie spektaklius, datas, Rengėjai mūsų nepasitiko, jokių žinių nepagausė. „Tik nesirūpinkit, viskas bus gerai“ — mums buvo įkalta į galvą. Turėjome visi šeši gyventi Žvėryne, bet visi išbėgijom pas gimines ar draugus.

Pirmadienis, gegužės 26 diena. Ryta prie Katedros mūsų

laukė dramaturgas, mielas Sambūrio draugas Kazys Saja. Jis paruošė mums turistinę programą. Aišku, pirmiausia aplankėme pačią Katedrą viduje, kai kurie suskubo ir poterėlį sumesti prie šv. Kazimiero karsto. Mus pasitiko Katedros požemio žinov ir istorikė, kuri, saujoj laikydama gausybę raktų, vis po vieną atsirinkdavo ir, atrakinusi sunkias duris, mus vedžiojo po požemį. Dievulėliau, kokia čia senovė — paskiros vienuotės, perskirtos apvaliomis, gana žemomis arkomis (aš spėjau patikrinti savo kaktą), vienoje celėje matėme Barboros Radvilaitės karstą — dievazi, toks maziukas karstas, lyg ten gulėtų mergaitė. Vadovė aiškino, kad Barbora Radvilaitė buvo iš aukštesniųjų moterų, tik to amžiaus žmonės buvo žemaūgiai. Kai tiek daug įspūdžių ir tokia mistiška aplinka, buvo sunku įsidėmėti, koks vyskupas

ten guli, kokie kiti didikai ten ilsisi. Atrodo, kad dar negalutinai sutvarkyta, nes karstai sudėlioti įvairiomis kryptimis, vienoje celėje net kiek sugrūstai. Užtrukome ilgokai požemiuose. Buvo gera išeiti į lauką ir grožėtis šimtamečiais žydinčiais kaštonais ir puošniomis alyvomis, Gedimino paminklu...

Skubėjome prie didžiulio Žemaitės paminklo, kur turėjome save įamžinti video ir foto nuotraukose — juk atvažiavome į Žemaitės festivalį. Aplankėme Medininkų ir Sausio 13-osios žuvusių kapus. Rašytojas Kazys Saja parūpino leidimus įeiti į Parlamento rūmus. Pabuvoję posėdžių salėje, pavaikšiojė erdviais plotais, atsiradome valgyklos atskirame kambaryje priešpiečiams kartu su Seimo pirmininku Vytautu Landsbergiu. Nors tą dieną buvo užsienio

(Nukelta į 4 psl.)

Los Angeles Dramos sambūrio vaidintojai Seinuose prie Katedros ir Seminarijos rūmų: penktas iš kairės — režisierius Petras Maželis.

Los Angeles Dramos sambūrio vaidintojai prie „Klojimo teatro“ Punske.

Poezija tarp ironijos ir išpažinties

Šiame Poezijos pavasario Lietuvoje dienomis lietuvių poetai kartu su užsienio kolegais dalyvavo Lietuvos rašytojų sąjungos surengtoje konferencijoje „Amžiaus poezija: tarp poezijos ir išpažinties“. Poetai diskutavo, kaip jie suvokia ironijos ir išpažinties prieštara, ką mano apie poezijos ypatumus ir priedermes šiais laikais, kai žmonių gyvenimas tapo perdėm ironiškas.

Konferencijai vadovavo ir toną, diskusijų kibirkštį pamėgino iškelti poetas Kornelijus Platelis tokiu įžanginiu žodžiu:

„Itariu, kad šiandien mums nepavyks apžvelgti amžiaus poezijos, juo labiau, kad mūsų forumas tarptautinis, ir kiekvienas svečias ar lietuvių poetas yra į čionai atsinešęs labai jau skirtingus įsivaizdavimus apie amžiaus poeziją. Savo įžanginėmis pastabomis jokių būdu nesiekiu nubrėžti mūsų pokalbio gairių, nustatyti diskusijos rėmų.

Nei ironija, nei išpažintis nėra poetinės kategorijos, šios sąvokos žymi poeto nuostatas savęs ir pasaulio atžvilgiu ir todėl daugiau siejasi su jo kūrybos intencijomis negu su raškos būdais. O kūrybos intencijos — tai tokia paini ir asmeniškai risti, kad leidžiantis į ją esti rizikinga paklioti į saviapgaulės ir nesupratimų pinkles.

Ironiškas poetas žvelgia į realybę ir save iš tam tikro nuotolio, o linkęs į išpažintis nekecionuoti savo susikurto realybės vaizdinio ir juo labiau savęs, išpažįstancio tam tikrus dalykus. Kita vertus, ironija kartais gali būti tik kaukė, slepianti nesugebėjimą suvokti ir išreikšti esminius išorinės ar vidinės tikrovės pavidalus, o išpažintis gali turėti subtilios ironijos. Tai irgi labai supainioja reikalą. Todėl aš pats, kalbėdamas apie šiuos dalykus, esu linkęs viską paprastinti ir mėginti pakišti po labai jau bendromis sąvokomis.

Ironija daugiau siejasi su polinkiu kurti tam tikros realybės vaizdą, išpažintis — su polinkiu reikšti lyriškus jausmus apie menamą, tarsi visiemis juvokiamą realybę. Tarp kiekvienai poetinei stilistikai priskiriamų tekstų rastume tiek ironiškų, tiek lyriškų kūrinių. Tačiau žvelgdami į šio amžiaus lietuvių poeziją, matome, kad trečiajame ir ketvirtajame šio amžiaus dešimtmetyje rimčiau būdavo traktuojamos išpažintys, o ironija kibirkščiavo tuometinių modernistų kūryboje. Pirmaisiais sovietinės okupacijos dešimtmėčiais ironija iš viso buvo išgyvendinta. Cenzūra toleravo tik „buržuazines“ atgyvenas ir užsienio „buržujus“ pliekiančią satyrą, o išpažinti buvo leidžiama tik savo meilę Sovietų šaliai ir tikėjimą šviesia jos ateitimi. Vėliau įsitvirtinęs pseudolietuviškas idiliškasis romantizmas taip pat nemėgo ironijos. Ir vėl, kaip ir ketvirtajame amžiaus dešimtmetyje, ironija sugrįžo į septintojo aštuntojo dešimtmečio tekstus su pro cenzūros kordonus prasižvelgusi modernistų kūryba. Dabar ironija, ilgai buvusi podukros vietoje, tapo net populiareesnė už išpažintis. Ją ypač pamėgo jaunesni autoriai, pastebėję, kad rimtai ką nors išpažįstant nesunku apsiuokti. Žinoma, ironija visada esti geriau už literatūros banalybes mėgdžiojancio autoriaus pseudopazinties. Tačiau nei išpažintis, nei ironija negali būti kūrybos tikslu, nes tuomet kūrinys eksponuoja tik autoriaus nuostatas ir yra paprasčiausiai silpnas.

Rašytojų klube, Vilniuje, susitiko (iš kairės) poetas Justinas Marcinkevičius, Kazimiera Bradūnienė, poetas Algimantas Baltakis ir poetas Kazys Bradūnas.

Arnoldo Baryso nuotrauka

Nors ironijos jau esama pačiuose seniausiuose žmonių tekstuose — sakraliniuose (Egip-veda) ir pasaulietiniuose (Egip-vedo meilės lyrika, Homeras) — ji dažniausiai buvo suvokiama kaip marginalinės kultūros dalis. Manau, su didesnėmis ar mažesnėmis išlygomis, tai galima pasakyti apie visų tautų poeziją. Ir tik mūsų amžiuje ironija tapo pilnatiesiu poetinio teksto komponentu. Daugelyje gerų kūrinių ji susilydė su išpažintimi ir naujos, aukštos prabos lydinį taip, kad jame nebėliko jokio „tarp“. Angliškai literatūroje tai atsitiko James Joyce, T. S. Eliot, Ezra Pound laikais, lietuvių literatūroje — kiek vėliau. Daugelyje gerų kūrinių šios dvi nuostatos dar tebesilaiko atskirai. Man regis, didėjant informacijos srautui ir mažėjant pasauliui, autoriui darosi vis sunkiau rimtai žiūrėti į savo išpažintis ir net savo ironiją. Lieka toji pati archaiskoji vertybė — poetinio teksto jėga, sukabinanti jo žodžius, idant jie nepabirtų, kai yra pajudinti suvokėjo žvilgsnio, tarytum kortų namelis.

Kad ironija su išpažintimi siejasi, susilydo, poetas Algimantas Baltakis įrodinėjo 1977 metais išleistą Marcelijaus Martinaičio *Kukučio baladžių* pavyzdžiu. Toks lydinys, pasak prelegento, priklauso nuo poeto talento, kurio nešotoja „Kukučio“ autorius. Stipriausiu lietuvių ironiškos poezijos pavyzdžiu Baltakis nurodė keleriais metais ankščiau išleistą Vlado Šimkaus eilėraščių rinkinį *Bites pabėgėles*.

Jaunas poetas Gintaras Bleizgys prisipažino, kad mąstydamas apie ironiją ir išpažintį lietuvių poezijoje beveik automatiškai prisiminė Antaną Miškinį, ypač jo ankstyvąją kūrybą, kurioje gražiai derinasi kaimiškas lyrizmas ir miestietiška poetinė kultūra. Kaimo ir gamtos vaikas, patekęs į miestą, persisunkia ja, tačiau kartu čia lieka ir svetimas. Tada ir atsiranda ironija, susidvejina Miškino eilėraščių subjektas: vienas gyvena miesto gatvėse, užėgose, o jo antrininkas tarsi stebi šiojo gyvenimą, prisimindamas tą laiką, kai

„mes augom kaime“. Subjektas šypsosi, kartais tyčiojasi iš paties savęs: sodžiaus vaikui keistas ir juokingas miestionis, o miestionius — kvailokas ir nemaziau keistas sodietis.

Poetas ir literatūros kritikas Vytautas Rubavičius teigė, kad mūsų laikais galima egzistuoti tik ironiškai, kadangi suvokiame save be sąsajų su sakraline sfera. Praradęs dvasinius bei dorovinius orientyrus, užmiršęs dešimt Dievo įsakymų, žmogus negali patirti išpažinties būsenos. Išpažintis reikalauja aukštesnės jėgos ir prasmės galios.

Pasak Rubavičiaus, anais, sovietiniais laikais lietuvių poetai išėjo gerą ironijos mokyklą, kuri padėjo jiems išlikti savimi, neįsileisti į sielą arba pašalinti iš jos ideologinį užkratą. Ironija padėjo susikurti ir saugoti savo individualią erdvę ir kartu aktyviai veikti skaitytojų sąmonę, nes ironija buvo susijusi su visuomeniškai reikšmingais dalykais. Ji ir dabar padeda prieštintis naujų ideologijų bei ritualų kvaituliui, ir ypač politinės demagogijos srautui. Juk mūsų dabartinė lietuviškoji politinė tikrovė — tai tikras groteskas. Tačiau ironijos galia labai didelė, nes toji politinė tikrovė nepakenčia, kai rodomas jos menkumas. Šiuo atžvilgiu ironija buvo ir bus reikalinga.

Poezijos pavasario svečias iš Rusijos poetas Aleksandras Tankovas sakė, kad Rusijoje dabar taip pat populiaru ironišką poeziją, ironija dažnai net tampa kūrinių tikslu. Antra vertus, žaidimai žodžiais ir reikšmėmis supaprastina literatūrą, daro ją infantilia.

Konferencijoje dalyvavo ir Lietuvoje žinoma literatūros tyrinėtoja, Vilniaus universiteto profesorė Viktorija Daujotytė. Rašytojų sąjungos pirmininkas Valentinas Sventickas, pranešęs, kad profesorė išskubėjo pas studentus, perdavė dvi Viktorijos Daujotytės tezes, pasakytas konferencijos pertraukos metu, geriant kavą: ironija poezijoje yra ėjimas į paviršių, išpažintis — ėjimas giliau. Na, grįždamas šias sąvokas Donaldas Kajokas ir Arno Ališausko knygoje, lygindamas jas su Algimanto Mackaus poezija, poetė Nijolė Miliauskaitė pripažino: kadangi lietuvių poezijoje daug ironijos ir sielos atsiskleidimo momentų, ji tikisi, kad mūsų poetai ir toliau šypsosis.

Daug įvairių samprotavimų konferencijoje pateikė ir kiti tiek lietuvių, tiek užsienio šalių poetai bei literatūros tyrinė-

Konferencijos „Amžiaus poezija: tarp ironijos ir išpažinties“ dalyviai — lietuvių poetas Kornelijus Platelis ir švedė, Gotland saloje veikiančio Baltijos šalių rašytojų centro atstovė, literatūros kritikė Gunilla Forsen Trakų rajono Zabarijos kaime A. Ališausko medžio skulptūrų parodos atidaryme.

Džojos Barysaitės nuotrauka

IŠ POEZIJOS PAVASARIO '97

Marius Burokas

Ričardas Šileika

VASAROTOJAI

jie juokdavosi
karštais vidurdieniais
stoviniuodami arkų šešeliuose
atrodė visą laiką vėsūs ir guminiai
apsilaupiusiais dažais tose vietose
kur rūbai lietė odą
jie buvo protingi ir bekvapiai
žiaurūs ir raukšlėti
srovendavo lyg smėlis gatvė
risdavosi lyg sausa žolė dykvietėmis
niekada neužmiršdavo kas jie
ir kur esą
pasirodydavo vasaromis mažuose
provincijos miestukuose
kur prie jūros
storais pinigų kapšais ir dėžute knygų
nešini
išsirasdavo smėlyje urvus
gyveno kolonijomis
mes nekantriai laukdavome
sezono pradžios
tepėme ginklus taupėme šoviniams
dresavome aptingusius šunis
kad jie liktų tarp lapų
besijuokdami lyg dievai
pajūrio arkų šešeliuose
už storus kapšus įsigydavome margų
užjūrio pašto ženklų
ir pasibaigus sezonui, rūšiuodami juos
atsidėdavome ilgam laukimui

už pusšimčio žingsnių vel
sodink sunkiai bevaldomą
kūną ant suolo priešais
fontaną apsimams širdis
klebetavus į šonkaulius
plaučių šniokštimas aptils

pusvalandį dar pasėdėk
gal sulauksi škaidraus
vaizdo iš praeities ar
malonaus pašnekovo

Sigitas Birgelis

ROMOJE

akmeninė širdis
išsiskverbusi į grindinį
iš tūkstančio metų
akmeninė verona
akmeninė lemtis
via apia antica

šiandien nutilo
paskutiniai
krikščionys
nakty

kaukė šuva
vedamas
pas neroną

Tom Transtroemer

ROMENIŠKOS ARKOS

Didžiulės romeniškos šventovės prieblandoj susispietė į kampą turistai.
Viena po kitos jiems vėrėsi arkos, žvilgsniu neaprepiamos.
Plaikstėsi žvakių liepsnelės.
Beveidis angelas apkabino mane ir sukuždėjo, visą kūną nusmelkiančiais
žodžiais:

„Nesivaržyk, kad esi žmogus, būk išdidus!
Ir tavo viduje — nesibaigiančios arkos.
Tu niekada nebūsi užbaigtas, yra taip, kaip turi būti“.
Mane apakino ašaros,
buvau išstumtas į saulės įkaitintą piazza
sykiu su Mr. ir Mrs. Jones, Herr Tanaka ir Signora Sabatini,
ir jų viduje slėpėsi arkų arkos.

Vertė Zita Mažeikaitė

CYRIE

Mano gyvenimas kartais imdavo matyt tamsoje.
Būdavo lyg atsidūrus pakeliui sunerimusioje minioje,
aklai traukiančioje į gatvę stebuklą,
kai tuo tarpu likdavau stovėti nematomas.

Panašiai vaikas užmiega su baime,
į širdies sunkius žingsnius įsiklausęs.
Jie dunksi toli toli, kol rytas į užraktą iškia spindulį,
ir tamsios durys atsidaro ir šviesą.

Vertė Marcelijus Martinaitis

tojai. Štai kai kurios jų mintys:

Tom Thoenner (Danija): Poezija tarp ironijos ir išpažinties? O gal virš šios priešpriešos? Gal dabartis yra didelis eksperimentas, susiejantis šias, atrodytų, nesusiejamas sąvokas? Neturiu čia galvoje ironiškų išpažintį ar išpažintines ironi- jos — man svarbu tam tikras ironiškas žaismingumas, kuris kad ir kaip paradoksiškai šitai atrodytų, yra gana nuoširdus. Gal čia ir yra tai, kas vadinama postmodernizmu, kada maišomi stiliai, citatos, kultūros sferos tarpiniai. Tačiau aš šią nuoširdią ironiją pastebiu tik pastaraisiais metais.

Katerina Anghelaki-Rooke (Graikija): Šių dienų poeto galvoje ironija dažnai užima praeitį gyvavusio lyrizmo vietą. Ironiškai aprašoma didžiulė to, kas yra ir ko trūksta, ir šitai reikia daryti vis greičiau, nes greitis ir sudėtingumas yra mūsų laiko bruožai. Netgi poetai turi arba prisitaikyti prie šių realiųjų, arba užsilaikyti. [...] Išpažintis gali būti suvokiama kaip beformė, išsiliesianti, panaši į vandens tėkmę, siekianti artumo ir ryšio. Tad į ironiją, galimai žvelgti kaip į tuščią formą, susilaikymą, sausumą (nelyg sausas humoras), priemonę atsikirti ir nutolinti. Tačiau kas būtų viena be kitos?

Rimvydas Šilbajoris (JAV): Norėčiau paminėti vieną labai intymų Arno Ališausko eilėraščių: „Kvailu laiku ties Nerimi“. Pasiremami Roland Barthes sąvokom, galėtume pasakyti, kad šiame eilėraštyje išpažintis virsta protestu prieš šiuo Lietuvai kritišką laiką kraštą valdancią pasenusią ir ištisus kvailų vertybių sistemą. Arno Ališausko eilėraštyje vėluoja ledonesiai, akliems vaidenasi balta mirties žolė... Minima „į purvyno tyrą suklupsi neapdairiai“ ir susitepusi mergaitė nejučia virsta pačios mūsų žemės simboliu įvaizdžiu, Lietuva, ban-

(Nukelta į 4 psl.)

